

İZMİR'DE VEBA SALGINI (Mayıs-Ağustos 1900)

Sabri YETKİN

Dünya tarihinde, yaptığı etkiler ve doğurduğu sonuçlar açısından, insanlığın en çok korktuğu hastalıklardan biri veba¹ olmuştur. Veba salgınlarının olduğu yerlere baktığımızda; buraların genellikle liman kentleri olduğunu görmekteyiz. Hastalığın bulaşma yolu ise; fare, fare piresi ve insan olduğu kural olarak kabul edilir. Vebanın gemi fareleriyle dünyaya yayılması ve limanlarla, kentlerin en kötü yörelerini tercih etmesi, bu inancı destekler².

Veba salgınları, tüm ortaçağ boyunca kıta Avrupasına egemen olmuş ve bu egemenliğini XVIII. yüzyıl ortalarına kadar sürdürmüş, daha sonra da etkinliğini yitirmiştir. Osmanlı Devletinde ise, yaşanan veba salgınlarına baktığımızda; vebanın XVII. yüzyıl ortalarında başlayıp -her ne kadar daha önceki dönemlerde de salgınlar yaşanmasına karşın, bunlar hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz- etkinliğini XIX. yüzyıl ortalarına kadar devam ettirdiğini ve bu dönemden sonra yıkıcılığın kaybolduğunu görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nin sanayi, ticaret ve dışa açılmada çok önemli liman kenti olan İzmir; bu konumundan dolayı veba salgınlarından oldukça etkilenmiştir. Nitekim, 1708-1800 yılları arasında, İzmir'de yedi- si çok ciddi -1709, 1728, 1735, 1741, 1759, 1762 ve 1788- ve beş korkunç -1740, 1758, 1760, 1764 ve 1785- olmak üzere farklı boyutlarda ellidört veba salgını yaşanmıştır³. Yine çeşitli kaynaklardan öğ-

¹ Veba : Osmanlıca'daki deyişle "taun" veya "hiyarıklı veba".

² Daniel Panzac, *La Peste dans l'Empire Ottoman 1700-1850*, Editions Peeters, Leuven 1985. (Collection Turcica V), s.20 vd. (Bu eserden yararlanmamı sağlayan Doç. Dr. Serap Yılmaz'a teşekkür ederim.)

³ Panzac, a.g.e., s.24 vd.

rendiğimiz kadarıyla; 1791, 1792 ve 1793 yıllarında, İzmir'de çok büyük veba salgınlarının yaşandığını, bu yüzden hastanelerin dolduğunu ve limandaki gemilerin boşaltılarak hastaların hastanelere yatırılmasının büyük bir sorun olduğunu anlamaktayız⁴.

Veba salgınları, XIX. yüzyılın ilk yarısında İzmir'deki etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir. Şöyle ki; 1809'da yaşanan ve oldukça şiddetli geçen salgından sonra, 1812'de başlayıp 1816 yılına kadar süren ve 45000 kişinin ölümüne neden olan, ardından da 1826'da ve 1837'de 5000 kişinin ölümüyle sonuçlanan salgınlar görülmektedir⁵. Bu salgınlardan sonra, hastalığın yavaş yavaş İzmir'de etkinliğini yitirdiği, hatta unutulduğu kanısındayız.

Veba, İzmir için unutulmasına karşın, bu feci hastalık, Orta ve Uzak Doğu'da dehşet verici bir şekilde devam etmektedir. Nitekim, 1900 yılının Mart ayında Bombay, Kalküta, İskenderiye, Kızıl Deniz ve Bahr-i Sefid yörelerinde dehşet saçmakta ve bir aylık süre içerisinde, hastalığa yakalananlardan 2063 kişinin öldüğü basında yer almaktadır⁶. Salgının yavaş yavaş Batı'ya doğru yayılma eğilimine girmesi, hac dönemi olması ve yaz mevsiminin yaklaşmaya başlaması nedeniyle, Sıhhiye Nezaretini dikkatli olmaya yöneltmiş ve olası bir veba salgınına karşı; 3 Mayıs tarihinden başlamak üzere, Mısır'ın Bahr-i Sefid sahilleriyle Süveyş Kanalı ve civarından gelecek olanlara karşı karantina uygulaması gerektiği İzmir Sıhhiye İdaresi'ne bildirilmiştir⁷.

Karantina ilanının hemen ardından, İzmir'de Musevi cemaatından Dikilitaş'ta oturan, Yoda Avayo adlı bir kişide veba emareleri görülmesi; kent yöneticileriyle, halkta bir panik havasının doğmasına neden olmuştur⁸. Bu olay üzerine vilayet sıhhiye komisyonu toplanarak, alınacak önlemleri görüşmüş; şüpheli kişi derhal tedaviye alınarak, gerekli testlere başlanmıştır. Hasta hakkında basında yer alan haberlere göre; Bakteriyolojihane-i Şahane müdürü Dr. Nikol'un

⁴ Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978, s.65.

⁵ Atay, *a.g.e.*, ss. 127-128.

⁶ *Ahenk*, 15, 21 Mart 1900.

⁷ Acele başlığıyla, Mabeyn-i Hümayun'dan İzmir Valiliğine çekilen şifreli telgrafta, ihtiyati tedbir olarak karantinalar kurulması emredilmiştir. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (Bundan sonra B.O.A. olarak kısaltılmıştır.), Yıldız Esas Arşivi Sadrazam Kamil Paşa Evrakına Ek (Bundan sonra Y.A.Kamil Paşa), No: 86/11-1070, ve *Ahenk*, 7 Mayıs 1900.

⁸ *Ahenk*, 8 Mayıs 1900

yaptığı araştırmalar sonucunda, Yoda Avayo'nun kesinlikle veba olmadığı, halkın telaş duymasına gerek kalmadığı ve karantinaların kaldırılması gerektiği belirtilmektedir⁹. Ayrıca, 10 Mayıs 1900 tarihli ve Pasaport memuru R. Cemil imzasıyla İstanbul'a gönderilen bir jurnalde, çok ilginç şu bilgileri bulmaktayız:

"... İzmir'de hiç bir hastalık asarı olmadığı halde bir takım doktorların menfaatleri için enva-ı kıyl ü kallı bais olarak iki gündenberi devran eden şayia-ı kazibe üzerine güya bir Yahudi tutulmuş ve yarası meşkukdur doktorlar raporun vermemişler deyu türlü türlü sözler tekevvün etmektedir bir vezir-i eflatun tedbir gibi zat-ı fehimanelerine mütalaa arz etmek cesaret ise de bu doktorlar hususiyle biz İslâm doktorları geçen defa böyle bir gürültüyle şüpheli hastalık vardır rütbe ve nişan almak ve ecza ve edviye satmaktan dolayı bir hayli menfaat gördükleri cihetle bu defa dahi maazallah-ı teala o kalbe ifrağ edilmesi teşebbüsatda buldukları ve memleketi velveleye verdikleri ahali bey-ninde tevatür derecesine varmışdır bu babda İslâm doktorları tenbih olundukları halde bir dereceye kadar kıyl ü kalın önü alınacağı bi-ıştibahdır hususiyle bu Yahudi on gündenberi na-mizacdır ve hayati tehlike de olmadığını söylüyorum..."¹⁰.

Ancak Dr. Nikol'ün imzasını taşıyan bakteriyolojihanenin resmi raporuna baktığımızda; hastanın vebaya yakalanmış olduğu açıkça belli olmaktadır¹¹. Durumun anlaşılması üzerine bir dizi önlem alınmış ve bu önlemler resmen ilan edilmiştir. Buna göre; Orta Doğu ve Akdeniz havzasından gelecekler, denizden Kuşadası-Foçateyn arasında beş gün karantinaya tabi olacaklar, İzmir'den karayoluyla ayrılacak olanlar ise; Bergama-Nazilli arasında yine beş gün karantina altına alınacaklardır¹². Kentin her neresinde hastalık belirirse, hastalar kent dışında tedavi altına alınacak, yakınları ve civarında ikamet edenler on beş gün süreyle yine kent dışında karantinada bekletileceklerdir. Bunların elbise ve eşyaları dezenfekte edilecek, gerekirse bedelleri tazmin edilmek koşuluyla yakılacaktır. Ayrıca, kentin mahallelerini denetlemek ve hastaları tespit etmek amacıyla, uygun maaşlarla on doktor görevlendirildiği gibi, hizmetçi ve gardiyanlar da tedavihanelerde istihdam edilmiştir.

⁹ *Ahenk*, 15-18 Mayıs 1900

¹⁰ *B.O.A.*, Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1039

¹¹ *B.O.A.* Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1048

¹² *Ahenk*, 8-18-30 Mayıs 1900

İzmir'deki yerli Rumlar ve Katolikler dahi kendi cemaatlarından hastalanacaklar için tedavihaneler belirlemişler ve İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikalılar da kendi insanları için kent dışında bulunan İngiliz hastanesini tedavi merkezi olarak kabul etmişlerdir¹³. Hastalığa karşı alınan önlemler bu şekilde sürdürülürken, Yahudi cemaatından Moşe adlı bir kişinin daha hastalığa tutulması, kentte yaşayan herkesin moralinin bozulmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Vilayet Sıhhiye İdaresi, yayınladığı resmi bir bildiriyle, yeni hastanın durumunun son derece hafif olduğu ve telaşa gerek olmadığını belirtmiştir¹⁴. Buna karşın, İzmir'de bulunan yabancı ülke konsolosları, durumu yakından izleyerek, hükümetlerini sürekli olarak bilgilendirmektedirler. Bu gelişmeler üzerine Yunan hükümeti 25 Mayıs'tan itibaren İzmir ve civarına karşı on gün karantina koyarak, İzmir'den yapılacak ithalatı da yasaklamıştır¹⁵. Bu gelişmenin ardından bir üçüncü hastanın¹⁶ daha ortaya çıkması üzerine; İzmir'e karşı Sisam on gün, İtalya hükümeti de yedi gün karantina koymuşlardır¹⁷.

Vebaya yakalananların ardarda artmaya başlaması, bir dizi önlemi de beraberinde getirmiştir. Öncelikle okullar tatil edilerek, buralar sıkıca dezenfekte edilmişlerdir. Hemen ardından hastalığın çıktığı ve Yahudiler'in yoğun olduğu yöreler seyrekleştirilerek, buralarda yaşayanlar Arap Hasan Çeşme civarlarındaki çadırlara yerleştirilmiş ve bu Yahudhaneler özel görevliler tarafından dezenfekte edilmişlerdir¹⁸. Yine sıhhiye komisyonu toplantısında alınan bir karar gereğince; vebanın yayılmasını sağlayan farelerin yakalanarak yakılması kararlaştırılmış, bu işlem için İzmir avcılar kulübünden yardım istenmiştir. Ayrıca, hastalığın yoğun olduğu yörelerde yaşayanlar, hem kendi, hem de kentin sağlığı için muayene olmaya davet edilerek, hastalığa yakalanan kişileri ihbar edenlere de, bir adet Osmanlı lirası ödül verileceği

¹³ B.O.A., Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1095

¹⁴ *Ahenk*, 31 Mayıs 1900

¹⁵ B.O.A., Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1038 ve 1040, ayrıca bkz. *Ahenk*, 31 Mayıs 1900.

¹⁶ *Ahenk*, 9 Haziran 1900

¹⁷ *Ahenk*, 5-10 Haziran 1900

¹⁸ Hastalığa yakalananların ikamet ettikleri hanların ve evlerin dezenfekte edilmesine karşın, bu önlemin yeterli olamayacağı anlaşılacak, buraların yakılarak imha edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu işlem için yakılacak yerlerin bedellerini tespit edecek bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun yaptığı çalışmalar sonucu, yakılmasına karar verilen emirler hanına 1019, Rıza Beğ hanına 860, Hüseyin Ağa ahırına 197 lira bedel biçilmiştir.

bildirilmiştir. Verilecek olan ödüldeki amaç, şehirdeki bazı kişilerin, özellikle tüccarların, ilk günden beri hastalığa inanmayıp, karantinaların kaldırılması için, olayı saklamaya çalışmalarıdır.

Hastalığın yayılma eğilimi göstermesi, devlet daireleri ve belediyede büyük izdiham yaşanmasına neden olmuştur; izdiham nedeniyle buralarda hastalık oluşmaması için, çok acil işler dışında halkın dairelere girmesi yasaklanmış ve İzmir'de toplu taşıma hizmeti gören atlı tramvayların döşemelerinin kadife olup, bu tip kumaşların mikrop tuttuğu gerekçesiyle, döşemelerinin naylona çevrilip, her yolcudan sonra dezenfekte edilmesi emredilmiştir.

Yayınlanan resmi bir bildiri gereğince, büyük depo ve mağazalardaki malların temizlenmesi ve buralarda çalışan işçilerin sıkıca muayene edilmeleri öngörülürken, halkın da hastalığa yakalanmasını önlemek için çorapsız ve ayakkabısız olarak sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Ayrıca, tayin edilecek bir müfettiş, bütün hanları ve bekar odalarını denetlemekle birlikte, alınan önlemlerin yerine getirilip, getirilmediğini takip edecektir. Bunlara ek olarak bir kişi herhangi bir nedenden dolayı ölse bile, mutlaka doktor muayenesinden sonra alınacak ruhsat ile defnedilecektir.

Veba salgınının yayılmasını önlemek için, hastalık olan yörelerden yapılacak ithalata da sınırlama getirilmiştir: Ham kösele, tabaklanmamış kuru deriler, yaş deriler, her cins hayvan ürünü ve sakatları, saçlar, kuş tüyleri, yün, pamuk, paçavra, canlı hayvanlar, taze sebze ve meyveler, iç çamaşırları, kullanılmış giysiler, yatak takımları, kilimler ve her cins kullanılmış eşyanın İzmir'e girişi yasaklanmış ve salgın yörelerinden gelecek posta çantaları ve kolilerinin kesinlikle dezenfekte edilmeleri zorunlu hale getirilmiştir¹⁹. İzmir'de yaşanan salgını, İstanbul'daki merkezi yönetim çok yakından takip etmektedir. Bunun için, şehrin sağlık durumunu denetleyip, kapsamlı bir rapor hazırlamaları amacı ile, Tıbbiye-i Şahane doktorlarından Feyzi ve Hamdi Paşaları İzmir'e göndermiştir²⁰.

¹⁹ Tüm bu önlemler 31 Mayıs - 10 Temmuz 1900 arasındaki *Ahenk* gazetesinde yer almaktadır.

²⁰ B.O.A. Y.A. Kamil Paşa, No: 86/12-1103

Vebaranın ortaya çıkışı için en elverişli ortam, açlık ve pisliktir. Yiyecek sıkıntısı ve pahalılık, halkın önemli bir kısmının yetersiz beslenmesine neden olur; böylece zayıf organizmalar hastalığa çok kolay yakalanırlar. Sağlıksız yaşam koşulları ve kalabalık yerleşim birimleri, adeta salgınları davetiye çıkarmaktadır. İzmir'de yaşanan veba salgınına baktığımızda; bu kuralın aynen işlediğini görmekteyiz. Hastalığa yakalananların mesleklerini ve yaşadıkları yerleri incelediğimizde, Panzac'ın düşünceleri doğrulanmaktadır. Şimdi İzmir'in tüm yaşantısını felç eden ve çok ağır sorunlar yaratan hastalığa yakalananları bir cetvel halinde inceleyelim:

	<u>HASTANIN ADI</u>	<u>TARİH</u>	<u>YAŞADIĞI YER</u>	<u>SONUÇ</u>
1.	Yoda Avayo	4.5.1900	Lazato Yahudhanesi (Dikilitaş)	Tedavi Edildi
2.	Moşe Motal	25.5.1900	Lazatoya yakın Keçecileri içinde Yahudihane	Tedavi Edildi
3.	Tatar Hüseyin İzzet	7.6.900	Çivici Hanı (Yemişçi Sabri Bey'in hademesi)	Tedavi Edildi
4.	Hammal Hüsnü	7.6.1900	Beştepeler'de bir barakada	Tedavi Edildi
5.	Kantaracı Nikoli	14.6.900	Eşref Paşa Hanı	Öldü
6.	Seyis Ohannes	16 .6.900	Eşref Paşa Hanı	Öldü
7.	Arabacı Tatar Mehmed	16.6.1900	Eşref Paşa Hanı bitişiğinde Hüseyin Ağa ahır	Öldü
8.	Odabaşı Vartan	17.6.1900	Eşref Paşa Hanının odabaşısı	Öldü
9.	Arap Salman	17.6.1900	Eşref Paşa Hanında hizmetçi	Tedavi Edildi
10.	Samuel Valanis	20.6.1900	Namazgah'da Yağcı Şems'o'nun Yahudhanesi	Tedavi Edildi
11.	İstilyo kızı Niyovi	21 6.1900	Punta	Tedavi Edildi
12.	Sadık	22.6.1900	Eşref Paşa Hanının karşısı Esirler Hanı	Tedavi Edildi
13.	Turşucu Süleymanoğlu Mustafa	24.6.1900	Damlalık Mahallesi	Tedavi Edildi
14.	Mösyö Lohner	26.6.1900	Gizer Bankasında görevli	Tedavi Edildi
15.	Bezzaz Şükri	28.6.1900	Tilkilik	Öldü
16.	Nikolaki Yorgi	4.7.1900	Ayayani Mahallesi	Öldü
17.	İstavri oğlu Nikolaki	6.7.1900	Ayayani Mahallesi	Öldü
18.	Bayındırlı Miletı	18.7.1900	Mezarlıkbaşı	Öldü
19.	Yako	20.7.1900	Yukarı mahalle, Karayani sokağı	Öldü
20.	Agob (Attar)	20.7.1900	Ermeni mahallesi	Öldü
21.	Fırıncı İspirovça	24.7.1900	Aya Nikola Mahallesi Fırını	Öldü
22.	Urgancı Yankoleka	30.7.1900	Aya Dimitri Mahallesi	Tedavi Edildi

Vebaya yakalanan kişilere baktığımızda, hastalığa yakalanan ilk kişi ile son kişi arasında yaklaşık üç aylık bir zaman dilimi vardır. Bu süre içerisinde basına yansıyan yirmi iki hastadan onbiri ölmüş, on biri de tedavi edilmiştir. Hastalık hafif olarak gözükmesine karşın, şunu da gözardı etmememiz gerekir; İzmir ticaretinin felç olması ve ekonomik darlık, kentte yaşayan herkesi derinden etkilemiştir. Bu yüzden karantinaların bir an önce kaldırılmasını isteyen belirli bir zümre olduğu için, hasta sayısının az gösterilmeye çalışıldığı ve haber verilmediğini düşünmemiz sanırım yanlış olmaz. Nitekim, bu düşüncemizi destekleyen bazı çelişkili kayıtlar vardır²¹.

Ayrıca, hastalık şüphesi taşıyan bazı kişilerin tedaviden kaçarak, firarı olduklarını belirten haberler basında yer almakta²², ancak bu kişilerin durumlarının ne olduğuna ilişkin hiçbir habere rastlayamamaktayız.

Üç ay süren salgın boyunca, hastalığa yakalananları değerlendirdiğimizde, şu sonuca varabiliriz: Hastaların hemen hepsi, ekonomik açıdan en alt gelir grubunda bulunan kişilerdir. Yaşadıkları yerler ise; doktor raporlarında²³ da belirtildiği üzere, sağlık koşullarının yetersiz olduğu han ve bekar odalarıdır.

Hastalığın bu şekilde seyretmesi, kentin tüm huzurunu kaçırmıştır ve halk panik içindedir. Yöneticiler tarafından hastalığın hafif olduğu ve gerekli tüm önlemlerin alınıp, uygulandığı belirtilerek, halkın telaşa düşmesine hiç gerek olmadığı gün aşırı resmi ilanlarla bildirilmesine karşın, kentte bir türlü huzur sağlanamamakta ve sürekli dedikodular üretilmektedir. Nitekim; hastalığın önlenememesinden dolayı Belediye Reisi Eşref Paşa'nın görevinden istifa ettiği haberi basında yer almakta²⁴, bu haber daha sonra yalanlanmaktadır. Ayrıca, herkesin ağzında şu söylenti yer almakta, bu da; İstanbul'dan gelen heyetin araştırmaları sonucu hastalığın veba olmadığı ve karantinala-

²¹ B.O.A. Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1078

²² *Ahenk*, 9 ve 28 Haziran 1900

²³ İzmir Askeri Hastanesi baştabibi ve Vilayet Sıhhiye Komisyonu reisi Faik Paşa, hastalığın yoğun olduğu yerleri şöyle tasvir ediyor: "Yahudhaneler ... erbab-ı sefalet ve ihtiyacın ikametine tahsis edilmiş ekser odası mezar-asa taht-ı elzemîn açılmış, ziya ve havadan mahrum, dar, ratib-ı murdar, kümes kabilinden yerlerdir...", *Ahenk*, 14 Haziran 1900.

²⁴ *Ahenk*, 24 Haziran 1900

rın hemen sona ereceğidir²⁵. Bu söylenti üzerine, sıhhiye komisyonu bir açıklama yapma gereği duymuş ve bu söylentilerin doğru olmayıp, söylentiyi çıkartanların tüccarlardan bazıları olduğu belirtilmiştir.

Bu söylentilerin dışında, hastalığa yakalananlardan bazılarının ölmesi, halkı iyice tedirgin etmiştir. Hatta bu tedirginlik öyle boyutlara varmıştır ki; normal ölüm olaylarında bile halk, veba korkusuyla ölenlere yaklaşmamakta ve ölenler ortada kalmaktadır. Böylesine haberler basında hemen her gün yer almaktadır. Hastalık nedeniyle yaşanmakta olan bu tedirginlikten dolayı kent felakete düştüğü için, halk neredeyse iki kampa ayrılmıştı: Birinci grupta, karantınalar nedeniyle ticaretin sekteye uğramasından zarara uğrayan ve bunun için kentte veba salgını olmadığını göstermeye çalışan tüccarlar, öte yanda salgını önlemeye çalışan doktorlar. Bu iki grup arasındaki çatışma o kadar alevlenir ki; iş tehdide, hakarete ve karalamaya kadar varır.

Veba salgını nedeniyle, aç ve işsiz kalan amelelerle, ticaretin sekteye uğramasından zararlı olan tüccarlar, ekonomik çıkarları nedeniyle doktorları sürekli suçlamakta ve hatta hastalığı yayanların doktorlar olduğunu ileri sürmekte ve bunu doktorların para kazanma hırsına dayandırmaktadırlar²⁶. İşte bu yüzden doktorların ölümle tehdit edildiklerini dahi görmekteyiz: "...İllet-i vebanın vücuduna nail olmayanlar bunu ettıbbanın ihtirasına haml ile kendülerini katl ile tehdit etmekte..."²⁷. Yine bu doğrultuda bazı kişiler İstanbul'a gönderdikleri jurnallerle; hastalığı yalanlayıp, geçiştirme gayretine girmişlerdir: "...Acizlerine kalırsa veba basilleri demekden ise ana müşabih bir şey demek daha ziyade akla yakın olacağıdır..."²⁸ şeklindeki bilgilerin yer aldığı arşiv belgelerinin yanısıra, günlük basında da bu tartışmaları çok açık bir biçimde izlemekteyiz:

"...Şehrimiz tüccarı etıbbaya saika endaz hakaret olmaktadır. Her tacir teşhis-i maraz aleyhinde şiddetle beyan-ı itiraz etmekte, bütün bu itirazlar bakteriyoloji fenninin muhibbi-i şehiri Pastör'ü ezebilecek koca bir cild teşkil eylemektedir..."²⁹.

²⁵ *Ahenk*, 29 Haziran 1900

²⁶ *B.O.A. Y.A. Kamil Paşa*, No: 86/11-1039

²⁷ *B.O.A. Y.A. Kamil Paşa*, No: 86/12-1102

²⁸ *B.O.A. Y.A. Kamil Paşa* No: 86/11-1045

²⁹ *Ahenk*, 19 Haziran 1900

Aynı doğrultudaki itirazları bir başka haberde de bulabilmekteyiz: "...Memleketi büyük zararlara uğratan hastalığa karşı, küçük büyük hepimizin tedabir-i fenniye-i hükümeti teshil suretiyle uğraşmaklığımız iktiza ediyor idi. Fakat gaflet-i esasiye-i beşeriyeye mi yoksa hastalığın dehşet-i sirayetine karşı efkar-ı umumiyeye görülen sirayet-i dehşet asarına mı haml etmek icab eder? Canlarını tehlikeye maruz tutmak suretiyle hastalığın önünü almaya çalışan erbab-ı vukuf ve ihtisasa, bütün etıbbaya lisan-ı taarruzu uzatdık. Başlarına yıldırımlar yağdırdık. Bu hastalığa karşı ilan-ı dehşet-i umumiyeye demek idi. Esasen hastalıktan şikayet etmek istiyor idi. Hastalığa karşı atılan senin şikayet ve tahkirat(in) etıbbanın başları üzerinden geçiyordu"³⁰.

Tüccarların doktorları bu şekilde suçlama girişimlerine karşılık, doktorlar da bu tartışmaya katılmışlar ve olayı bilimsel yöntemlerle açıklama gayretinde olmakla birlikte, kendilerini de savunma yoluna gitmişlerdir. Bu konuda şu görüşleri bulabilmekteyiz: "...Bazı genç beyan-ı tababetin veya menfaatperestan erbab-ı sanatın mütalaat-ı sahife ve gayr-ı sahihalarıyla beraber İzmir'de bugün vebanın mevcudiyeti iki kere iki dört eder kazziyye-i riyaziyesinin doğruluğu nisbetinde muhakkaktır. Mevarıdat ve ihtilalat-ı mevcude hasebiyle veba İskenderiye'ye geldiği zaman ben de bir seneye kadar vebanın İzmir'de de görünmesi muhtemel olduğunu geçen sene söylemişdim. İzmir'e vebanın İskenderiye'den geldiğine asla şübhem yoktur. Veba İskenderiye'nin ve'l-hasıl bulaşık olan Bahr-i Ahmer cihetinin hediyesi olmak lazım gelir. İzmir'de vebanın mevcudiyetinden şübhe etmek adeta eser-i cinnetdir"³¹.

İzmir Askeri Hastanesi Baştabibi Faik Beyin bu yorumundan birkaç gün sonra Dr. Narik imzasıyla yayınlanan bir başka makalede şu ilginç suçlamayı görmekteyiz: "...Hasıl ettiği netayic-i tüccariye sebebiyle ne kadar esaslı olursa olsun karantinaların refini görmek arzu-ı meşru-ı etıbba ve bunların veba teşhisi aleyhinde tıfılane itirazata sebep olmamalıdır. Geçen sene İskenderiye'de veba arz-ı mevcudiyet ettiği ve musabiyet encem-i kisvedar gibi nadir görüldüğü vakit İskenderiye mevarıdata karşı hükümet-i seniyye tarafından konulan karantinayı ve tedabir-i mütehızzeyi İzmir'de herkes alkışlıyordu. İşte o zaman İskenderiye'den kimsenin karantina müddetini beklemeksizin şehrimize ayak basmaması iktiza ediliyordu değil mi?..."³².

³⁰ *Ahenk*, 20 Temmuz 1900

³¹ *Ahenk*, 14 Haziran 1900

³² *Ahenk*, 19 Haziran 1900

20 Temmuz 1900 tarihli ve Dr. M. Refet imzalı bir başka yazı ise, tartışmaya ilginçlik katıyordu: "...Tedabir-i fenniyeye karşı ref-i avaze-i şikayet etmek hastalığı müdafaa etmekden başka bir şey değildir... Etıbbaya karşı büyük bir itimad beslendiği halde bu gün tababetden şübhe ediliyor, fenn-i tıb hastalıklara karşı elimizde mevcut olan bu alet-i müdafaa kırılmak isteniyor, kırılıyor!... Etıbba menafi-i hükümet ve millet namına geceli gündüzlü sarf-ı mesai ediyor. Tabiblerin beyanat-ı halise ve icraat-ı sıhhiye-i nafiasına karşı beyan-ı şikayet etmek, hastalıktan şübhe eylemek, menfaat-ı şahsiye ve umumiyeyi tefrik edememek demektir. Hastalığın zuhuru tarihinden itibaren birçok vakıa-ı musabiyet görüldü. Hangisine bir kulb takılmadı. Biri denizde yüzerken uzun müddet suları tekmelemiş kasığı bu suretle şişmiş, haksız olarak Beştepeler'e gönderilmiş. Öbürü hırçın ata binmiş kasığı zorlanmış. Öbürünün üzerine balya düşmüş. Bir diğeri esasen frengili imiş. Vukuat-ı musabiyetin nedreti vefiyatın azlığı mı hastalıktan, teşhis-i marazdan şübhe veriyor? Vukuatın, vefiyatın çokluğu mu teskin-i efkar-ı heyecan edecek?..."³³.

Basında bu tartışmalar yer alırken; tüccarlar, İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya konsoloslarına şikayette bulunarak, İzmir'de hastalığın hafif geçmesine karşın, karantinalar nedeniyle iflasın eşiğine geldiklerini, bu olumsuz durumun giderilmesi için karantinaların kaldırılması, hiç olmazsa süresinin kısaltılması konusunda kendilerine yardımcı olmalarını istemişlerdir. Tüccarların bu isteğine ilişkin olarak, 7 Temmuz'da İzmir'deki bütün konsoloslar Rusya konsolosunun başkanlığında toplanarak, aldıkları kararı Rusya konsolosu aracılığıyla valiliğe bir nota şeklinde vererek, karantinaların süresinin kısaltılması gerektiğini bildirmişlerdir³⁴. Ancak, vilayet sıhhiye komisyonu, halkın sağlığı öncelikli olduğu için karantinaların kaldırılamayacağını belirtmiş, bunun üzerine konsoloslar 12 Temmuz'da ikinci kez Fransa konsolosluğunda toplanarak, vilayete yeni bir nota vermişlerdir³⁵.

³³ *Ahenk*, 20 Temmuz 1900

³⁴ B.O.A. Y.A. Kamil Paşa, No: 86/12-1102 ve No: 86/11-1079, ayrıca: *Ahenk*, 9 Haziran 1900

³⁵ *Ahenk*, 13 Temmuz 1900

Bu hareketlerin ve tartışmaların tek nedeni, İzmir ticaretinin, dolayısıyla da ekonominin felç olmasıdır. Ekonominin kötü gidişatı, bir takım sosyal hareketlere de neden olabileceği korkusu, karantinaların bir an önce kaldırılması taleplerini ortaya koymaktadır. Arşiv belgelerini ve dönemin İzmir basınına incelediğimizde, ekonomik durumu net bir şekilde görebilmekteyiz. Hastalığın başlamasının hemen ardından, 31 Mayıs 1900 tarihli Ahenk gazetesinde yer alan "Ahval-ı Hazıra" başlıklı bir makale, durumu açıkça ortaya koymaktadır: "...Bizim en ziyade nazar-ı dikkat ve ehemmiyetimizi celb eden şey ahval-i hazıranın ticaretimize iras eyleyeceği zarar-ı azimdir. Üç seneden beri mezruatımız kuraklığa uğramış ve mahsulde killet görülmüştür. Bu sene ise her şey yolunda devam etmiş ve her merkez-i ziraatten bize mahsulatın feyz-i bereketini müşir haberler vürud etmekde bulunmuş olduğundan ticaret, sinin-i sabıkanın mafatını telafi edeceğini ümid eyliyor idi. Halbuki ahval-i hazıranın tesirat-ı evveliyesi şimdiden anlaşılabilir. Limanımız boşdur, vapurlar gelmekden ihtiraz ediyor, haric ile münasebetimiz ise münkesirdir. Fabrikalar idhalat-ı azımeğe uğradığı gibi ihracat da kabil-i tahmin bir zarar maruz bulunuyor..."³⁶. Aynı doğrultudaki bir başka makalede de ticaretin gittikçe kötüleşmesi anlatılmıştır.

"...Ahalice endişe edilecek bir cihet varsa o da şu hastalığın alem-i ticaretimize açmış olduğu cerihadır. Yevmi seksen yüz sefain-i müteaddide uğrayan limanımızda bu gün yüzde beş derecesinde bile gemi görülmüyor. Ticaretimiz birden bire durmuş, haricle münasebetimiz kesilerek muamelat-ı tüccariyemiz sekiz on saatlik bir daire dahilinde mahdud ve mahsur kalmıştır..."³⁷. Basında yer alan bu haberleri aynen resmi belgeler de doğrulamaktadır: "...Karantinanın ahali-i vilayete iras eylediği muzırrat-ı adideden naşidir ki, umur-ı tüccariye külliyyen sektedar olub, geçen sene şehri Mayısında İzmir limanına vapurlar iki yüz on kıtaya baliğ olduğu halde bu sene Mayısında buraya uğrayan vapurlar yalnız yetmiş dokuz kıtadan ibarettir. Berren mevaridata gelince, Kasaba şimendüferi idaresinin verdiği malumata göre karantinanın vaz'ındanberü bu hatt üzerinde emtea ve mahsulat nakliyatı yüzde elliye ve yolcu nakliyatı dahi aynı

³⁶ Ahenk, 31 Mayıs 1900

³⁷ Ahenk, 1 Haziran 1900

raddede olub binaen-ala-zilk hareket-ı ticariye yüzünden İzmir'de geçinmekte olan binlerce kayıkçı, hammal ve amele-i saire esbab-ı maişetden mahrum kalarak muhtac-ı iane oldukları misillü dahildeki ahali dahi ahz ve itaya tari olan kesaddan mahsullerini nakl ve furuht edemeyib binaen-aleyh muzayaka-ı umumîye gün be gün kesb-i şiddet etmektedir..."³⁸.

İzmir Valisi Kamil Paşa'nın mabeyne gönderdiği bir arızada özetle şunlar belirtilmektedir; karantinalar nedeniyle hazinenin zarara gireceğinden başka, asıl olan halkın sefaletе düşüp, hırsızlık ve yağmacılık gibi hareketlere heves edebileceği korkusuyla, hazineden İzmir'e yardım edilmesi istenmektedir³⁹. Ayrıca ekonominin kötü durumundan dolayı esnafın iflas edip, senetlerin protesto olduğu ve piyasanın gittikçe bozulduğu da gözlenmektedir⁴⁰.

İzmir limanı gümrük defterleri incelenirse; salgın döneminde ihracat ve ithalatın oldukça gerilemiş olduğu görülmektedir. Nitekim, 1899 yılında toplam ihracat hacmi 3.446.551 iken, 1900'de ihracat - 1.093.311'lik bir azalma ile 2.353.240'a düşmüştür. 1901 yılının ihracatı ise, +1.366.059'luk bir artışla 3.719.299 olmuştur. Aynı tarihler içinde yapılan ithalatı gözlersek; 1899'da toplam ithalat 2.212.084 iken, 1900'de -962.594'lük bir gerileme ile 1.249.490'a düşmüş, 1901 yılında ise, -1.133.164'lük bir artış hacmi sağlayarak 2.383.104 olmuştur⁴¹.

Yukarıdaki sayısal veriler, çok açık bir biçimde salgın nedeniyle İzmir'in dış ticaretinin büyük bir zarara girdiğini ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda, işsizlik artarak, amelede açlık başgöstermiş ve zor durumda kalan kişiler de vilayetten yardım istemişlerdir. Ancak, vilayette de para sıkıntısı yaşanmakta olduğundan, bu durumdakilere yardım edilmek istenmemiştir. Şöyle ki; 17 Haziran 1900 tarihli, İzmir valiliğinden Mabeyn-i Hümayun'a gönderilen bir belgede, bu anlayış açıkça vurgulanmıştır: "... İşsizlikden amele güruhunun maişetçe olan

³⁸ B.O.A., Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1070

³⁹ B.O.A., Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1080

⁴⁰ Ahenk, 14 ve 24 Haziran 1900

⁴¹ İzmir limanı gümrüklerine ilişkin sayısal veriler için bkz. Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişiminde İzmir Limanı ve Gümrüklerin Kontrolü", 1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100. Yılı ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, İzmir, 1985, s.118-119

ızdırabı kesb-i şiddet ederek bunlardan bir kaç yüz neferi daire-i hükumete gelerek açıktan feryad etmeleriyle eğer bunlara iane verilecek olsa yarın birkaç bin nefer birden gelüb aynı halde bulunacakları şübhesiz olduğundan daire-i belediyeye gönderilerek oradan birer suretle savuşdurulmuşlardır..."⁴².

Durumun bu noktaya gelmesi üzerine, amelelerin zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğinden, hazineden bin lira yardım yapılması kararlaştırılmış ve bu para İzmir'e gönderilmiştir⁴³. Ayrıca İzmir'deki bazı işadamları da çaresiz durumda bulunanlara yiyecek yardımı yapılması için bir komisyon kurulmasını önermiştir. Bu doğrultuda Pilsen birahanesi sahibi Mösyö Kramer'in teklifi şöyledir: "... İzmir muamelat-ı tüccariyesinin duçar olduğu atalet sebebiyle İzmir ahalisinin işçi takımı için maişet-i yevmiyelerini tedarik imkan haricine çıkıyor... azası milel-i muhtelifeden mürekkeb bulunmak üzere bir cemiyet-i hayriye teşkil ile ianat dere ve cem etmeli ve ek-mekçilerle bi'l-muvafaka her gün İslam, Katolik, Rum, Ermeni, Yahudi cemaatlarına mensub muhtacine ekmek tevzi eylemelidir. Ahalimizin fukara kısmı açlıktan muzdarib olmamalıdır. Tekrar ederim ki bu kadar memurlar besleyen şehrimiz müesseseleri rüesasıyla, tüccaran işsiz kalan fakir ameleyi terk etmemelidir"⁴⁴.

Bu öneri üzerine, "Muhtacin-i Amele-i İane" komisyonu oluşturularak, Vali Kamil Paşa önderliğinde ihtiyaç sahipleri tespit edilmeye çalışılmış⁴⁵ ve ihtiyaç sahiplerinden Müslümanlara günlük üçer yüz, Rumlar'a dörder yüz, Yahudiler'e ikişer yüz, Ermeni ve Katolik fakirlerine de yüzer kıyye ekmek dağıtılmaya başlanmıştır⁴⁶. Açlara ekmek dağıtımını üstlenen komisyon, ayrıca bu kişilere birer de iş tedarik etmeye çalışmıştır; "...Karantinalar sebebiyle az çok işlerine halel gelen fukara-ı cemaate tevzi olunmakta olan nan-ı azizce önümüzdeki günlerden itibaren komisyonca tadilat icra olunmuş ve bir çeyrek

⁴² B.O.A., Y.A. Kamil Paşa, No: 86/12-1102

⁴³ B.O.A., Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1081, ve İrade-i Hususiyeye, 9 Rebi'ül evvel 1318, No: 24, ve Bab-ı Ali Evrak Odası Aydın Vilayeti Gelen Defteri, No: 109 s.167, Ayrıca, *Ahenk*, 9 Haziran 1900

⁴⁴ *Ahenk*, 19 Haziran 1900

⁴⁵ *Ahenk*, 23 Haziran 1900

⁴⁶ *Ahenk*, 24 Haziran 1900

mecidiye yevmiye ile işlemek için belediyece yollarda iş gösterilmesi mu-karrer olan kayıkçı ve arabacı ve hamallar mezkur yevmiyeyi azımsayarak işe gitmemekte oldukları anlaşıldığından, gündeliğin raic akçe on iki guruşa tezyidi ve arabasıyla işleyecekleri yevmi yirmi guruş itası komisyonca karargir olmuştur"⁴⁷.

İşsiz ve açlara bu şekilde yardımlar sürdürülürken, kentte de bazı karaborsacılar türemiş ve fahiş fiyatla mal satmaya başlamışlardır. Nitekim, dezenfekte için son derece gerekli olan "Sublime" solüsyonunun fiyatı, belediye tarafından binde onluk oranlı sublime-nin kıyyesi elli para olarak belirlenmesine karşılık, binde bir oranındaki ilacın kıyyesi eczacılar tarafından beş-altı paraya satılmaya başlanmıştır⁴⁸. Yöneticiler bir yandan bu tip olaylarla uğraşırken, öte yandan doktor ve eczacıların maaşlarıyla, hastaların tedavisi ve dezenfekte masraflarının ağır oluşundan dolayı belediye büyük bir para sıkıntısına düşmüş ve gerekli olan iki bin lira para bu-lunamadığı takdirde, çekilen tüm zahmetlerin boşa gideceği görülerek borç alınmaya girişilmiştir⁴⁹.

Veba salgını İzmir'de yaklaşık üç ay sürmüş ve kentte yaşamı al-lak bullak etmiştir. Alınan sıkı önlemler sayesinde, Temmuz ayının or-talarına doğru hastalık hızını kaybederek, hafiflemeye başlamış ve yeni hastalar ortaya çıkmamıştır. Bunun üzerine; halkın ve tüccarın içine düşmüş olduğu sıkıntılar gözönünde alınarak, karantina sınır-larının daraltılmasına ve süresinin de beş güne indirilmesine karar ve-rilmiştir. Karantina süresinin kısaltılmasıyla birlikte, piyasada hafif canlanma başlamış ve halkın neşesi yerine gelmiştir⁵⁰. Karantina süresinin kısaltılmasına karşın, doktorlar sürekli olarak denetimlerini sürdürmüşler, tedbiri elden bırakmamışlardır. Ay sonuna kadar, hiç bir hastalığın gündeme gelmemesi üzerine, doktorlar Vali Kamil Paşa'ya sundukları bir raporda karantinaların artık kaldırılabileceğini

⁴⁷ *Ahenk*, 3 Temmuz 1900

⁴⁸ *Ahenk*, 5 Temmuz 1900

⁴⁹ *E.O.A.*, Y.A. Kamil Paşa, No: 86/11-1078 ve No: 86/11-1099 ve İrade-i Hususiye, 19 Şevval 1318, No: 32.

⁵⁰ *Ahenk*, 13-15 Temmuz 1900

belirtmişlerdir. Kamil Paşa da, bu rapor doğrultusunda İstanbul'a çektiği bir telgrafta, hastalığın iyice hafiflediğini belirterek, halkın ve tüccarın daha fazla zarara uğramamasının önlenmesi için karantinaların kaldırılmasını teklif etmiştir⁵¹.

Vilayetin bu teklifini inceleyen Sıhhiye Nezareti, 9 Ağustos gece yarısından itibaren karantina süresini kırk sekiz saata indirmiş ve bu uygulamanın da sadece tedbir mahiyetinde olacağı bildirilmiştir⁵². Karantina süresinin bu şekilde kısaldığı haberi, kentte adeta bir bayram havası yaratmıştır. Son derece zorlu ve bunalımlı geçen üç aylık veba salgını, alınan sıkı önlemler sayesinde oldukça hafif atlatılmış, ancak ekonomik yaşama büyük bir darbe vurmuştur.

⁵¹ *Ahenk*, 1 Ağustos 1900

⁵² *Ahenk*, 10 Ağustos 1900

